

НБУ (м. Київ). – Черкаси. – №2 (6) 2012. – С. 38–45. 12. Назарова Г. Передумови створення системи кадрової безпеки підприємства / Г. Назарова // *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. – 2010. – Вип.15. – С. 34–37. 13. Чумарин И. Г. Что такое кадровая безопасность компании / И. Г. Чумарин // *Кадры предприятия* – 2003. – № 2. – С. 25–32. 14. Швець Н. К. Методи виявлення і збереження кадрової безпеки, або як перемогти зловживання персоналу / Н. К. Швець // *Персонал*. – 2006. – № 5. – С. 31–36. Режим доступу: <http://www.econotyu.pauka.com.ua>. 15. Швець І. Б. Економічна безпека в управлінні персоналом [Текст] / І. Б. Швець // *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. Вип. 36(1)*. – Донецьк. – 2009. – С. 179–184.

УДК 658:339.56

Я. В. Кононенко

Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”

МОДЕЛІ ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЕФЕКТУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ ПАРФУМЕРНО-КОСМЕТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ)

© Кононенко Я. В., 2015

Розглянуто різні методологічні підходи до визначення економічного ефекту та економічної ефективності експортних та імпорتنих операцій промислових підприємств, акцент зроблено на діяльності парфумерно-косметичних підприємств хімічної промисловості. Визначено відмінності між поняттями економічного ефекту та економічної ефективності. Прості адитивні моделі розрахунку економічного ефекту не є достатніми для оцінки загальної ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємств. Окреслено підходи до розроблення багатофакторних моделей оцінки економічної ефективності експортної та імпоротної діяльності підприємства.

Ключові слова: економічний ефект, економічна ефективність, експортно-імпортна діяльність, парфумерно-косметичні підприємства.

Ya. V. Kononenko

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”

MODELS OF EVALUATING ECONOMIC EFFECT AND ECONOMIC EFFICIENCY OF EXPORT-IMPORT TRANSACTIONS (CASE-STUDY: PERFUME AND COSMETICS ENTERPRISES OF CHEMICAL INDUSTRY)

© Kononenko Ya. V., 2015

The existing methodological approaches to evaluating the economic effect and efficiency of export-import activities of enterprises are analyzed and proposals for their improvement are provided.

It is known that in the national economic science in evaluating the effectiveness of export-import operations of enterprises there are dominating approaches based on the calculation of indicators that can be defined as the instantaneous rate, and the average economic effect of transactions. The instantaneous rate is the economic effect of each specific export or import

transaction, and the averaged economic effect is the effect of export (import) transactions for a certain period of time.

It is emphasized that it is simpler to use the methods of the average cost of access to foreign markets distributed by years and their taking into account in additive formulae of economic effects. It is possible, if the mechanism of financial planning (budgeting) of an export project is used, which involves budgeting project.

Several determining factors or groups of factors have an impact on the obtained result.

We can rank these factors or groups of factors according to their significance (impact on the result) as follows: market pricing factors; production costs factors; forex volatility; credit influence; tax and regulatory policy factors; transaction costs factors.

It is concluded that the ability of enterprises to affect the factor of efficiency of export and import transactions differs. The company can consider such factors as systemic risks and duly respond to their dynamics, minimizing their possible negative impact. Thus, in case of foreign trade transactions, it can use a set of traditional (bank guarantee, letter of credit, bill of exchange) and non-traditional (futures, options, forward, swap) financial instruments of risks management (hedging). Namely, the company should use a strategy of minimizing risks.

The problem is that the detailed classification of branches isn't provided by the State Statistics Service and this does not allow singling out the researched perfume and cosmetics complex from the general composition of the industry, separating it from the branches that have specific domestic sources of raw materials, for example, that of coke chemistry. However, the available data indicate that domestic production of complex chemical components for the perfume and cosmetics complex are practically absent or very insignificant in the market.

It has been found that simple, reliable and effective methods of evaluating the effectiveness of export-import transactions are required along with the additive models of export-import transactions direct economic effect calculation. They must take into account: 1) complex probable nature of the interaction of factors that determine it, 2) comprehensive connectivity of export-import transactions in the production activities of domestic enterprises, 3) a means of the the company's system effectiveness evaluation; 4) the specificity of domestic enterprises.

So, we think it impossible to create a single synthesizing factor that would allow to unambiguously evaluate, compare and position enterprises engaged in export-import activities.

Key words: economic effect, economic efficiency, export-import activity, perfumery and cosmetics company.

Постановка проблеми. Сучасна українська економіка відзначається високим ступенем відкритості. Відповідно до даних статистики операції із експорту та імпорту відіграють усе більшу роль у діяльності підприємств. Часто функціонування підприємств передбачає здійснення пов'язаних експортних та імпортних операцій. Оцінка ефективності експортно-імпортової діяльності підприємств становить теоретичний і практичний інтерес як складова оцінки загальної ефективності діяльності підприємства і як орієнтир для менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів ефективності експортно-імпортних операцій приділяють значну увагу українські та закордонні вчені, про що свідчать роботи М. В. Афанасьєва, О. Д. Давидова, С. Н. Захарова, О. І. Кредісова, Л. С. Кутідзе, Ю. В. Макогона, П. А. Орлова, О. І. Пушкаря, О. М. Тридіда, Л. О. Української, О. М. Ястремської та інших. Великі узагальнювальні роботи щодо проблем ефективності діяльності підприємств, оцінки і вибору оптимальних управлінських рішень останнім часом підготували І. В. Гонтарєва, а також колектив дослідників – Ю. І. Лернер, В. А. Міщенко, О. М. Гавриць. Результати досліджень загалом визначили цілісну систему основних знань про зовнішньо-

економічну діяльність та вибір відповідної стратегії підприємства. В Україні у 1999–2014 рр. здійснено щонайменше 46 досліджень із економічної безпеки, стимулювання, регулювання, обліку та аудиту, управління, стратегії, ефективності, фінансових аспектів ЗЕД підприємств. Серед них ґрунтовні дослідження щодо ефективності ЗЕД підприємств А. Г. Дем'янченко, О. М. Крамаревої, І. М. Паски, Г. О. Філатової. Переважно увага дослідників зосереджена на традиційних для України галузях господарства: металургійній та машинобудівній галузях, АПК. Через специфічні умови ведення бізнесу в умовах окремих галузей та секторів національної економіки, регіональну специфіку, розвиток законодавчої бази предмет дослідження далеко не вичерпано. Окремий інтерес становить ситуація у галузях, які не належать до сировинного комплексу, відзначаються доволі високим інноваційним потенціалом та продукція яких є доволі вагомою частиною кінцевого споживання домогосподарств, зокрема парфумерно-косметичних підприємств хімічної промисловості.

Постановка цілей. У дослідженні проаналізовано різні методологічні підходи до оцінки економічного ефекту та економічної ефективності експортно-імпоротної діяльності підприємств та надано пропозиції щодо їх удосконалення відповідно до умов парфумерно-косметичних підприємств хімічної промисловості.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній економічній науці щодо оцінки ефективності операцій підприємств із експорту та імпорту переважають підходи, основані на розрахунку показників, що можна визначити як моментний та усереднений економічний ефект операцій. Моментним у цьому сенсі ми називаємо економічний ефект від кожної конкретної експортної чи імпоротної операції, усередненим – ефект від експортних (імпортних) операцій за певний проміжок часу.

Така модель детально розглядається у праці Л. Стровського [1, с. 49; 2, с. 197–226]. Як можна побачити, модель враховує фактори собівартості контракту – повні витрати підприємства для реалізації партії товару, умови комерційного кредиту, курсовий вплив та дисконтування. Розглядаються випадки сплати за товар готівкою без розстрочки та розтермінованих виплат із наданням комерційного кредиту. Під економічним ефектом у цьому випадку розуміють просту різницю між собівартістю контракту та сумою отриманих експортером платежів. Ефективність визначається як просте відношення цих величин.

Подібна розрахункова модель економічної ефективності експорту на основі розрахунку ефекту від операції розроблена у праці О. М. Крамаревої щодо умов експортних поставок для предметів одиничного виробництва (промислових машин і обладнання) підприємств машинобудівної промисловості [3–5]. У розробках О. М. Крамаревої методику Л. Стровського доповнено; до розрахункової формули введено змінні, що відображають елементи трансакційних витрат супроводу контракту, а також запропоновано механізм дисконтування щодо коштів, які підприємство тимчасово виводить із обігу через необхідність надання тих чи інших технічних гарантій та страхових внесків. У роботі П. А. Орлова та А. Ю. Орлової модель О. М. Крамаревої модифіковано із урахуванням податкового чинника – фактора впливу ПДВ та умов його повернення. За базових умов EXW – франко-завод змінні щодо витрат з транспортування, страхування, сплати мит вилучають із формули оцінки ефекту від експорту, та, відповідно, вводяться до формули оцінки ефекту від імпорту [6, с. 126–127].

Цілком логічно, що кількість параметрів, що вводяться до адитивної формули розрахунку ефекту від конкретної експортної (імпоротної) операції, залежатиме від передбачених контрактом базових умов поставки Інкотермс 2010 (Incoterms 2010) та зобов'язань сторін [6, с. 126]. Моментні адитивні моделі розрахунку економічного ефекту (ефективності, рентабельності) операції мають тенденцію розширюватися до стандартної бухгалтерської калькуляції експортно-імпортних операцій. Власне, це їх основне завдання. Але вони надають лише обмежене уявлення про

економічну ефективність експортно-імпортних операцій, якщо поняття “ефективність” застосовується у контексті діяльності підприємства і якщо оцінка передбачає розгляд більш чи менш тривалого проміжку часу. Так, останнє є особливо актуальним для підприємств парфумерно-косметичної промисловості, які, на відміну від машинобудівних підприємств із велико- та середньосерійним виробництвом, здійснюють постійні поставки за схемою безперервного потоку, а одиниця товару в партії є достатньо дрібною.

У дослідженні Л. С. Котик, побудованому на аналізі діяльності українських підприємств в умовах економічної трансформації, переконливо показано, що моментні адитивні моделі ефективні щодо спорадичних поставок, які здійснюють підприємства “за нагоди” без цілей налагодження постійних ланцюгів збуту й пошуку постійних ділових партнерів [7, с. 87]. Якщо дослідницьке завдання передбачає розгляд більш чи менш тривалого проміжку часу, моментні адитивні моделі оцінки ефекту, взяті поодинці, не можна використати для оцінки ефективності експортно-імпортової діяльності підприємства загалом. Навіть більше, взяті поодинці, такі моделі можуть не повністю враховувати економічний ефект від окремої експортної чи імпортової операції через неповне врахування витрат, які розтерміновані у часі. Наприклад, розтягнутими у часі та пов’язаними із життєвим циклом товару є маркетингові витрати, деякі статті трансакційних витрат тощо. Залежно від життєвого циклу товару та від етапу входу підприємства на зовнішній ринок (export entry modes) вага цих витрат у ціні товару різнитиметься.

Отже, за умов застосування моментної адитивної моделі, ефект від угод, які припадають на початковий етап виходу товару на експортний ринок, буде заниженим, за рахунок більшої частки трансакційних витрат, які припадають на контракти, укладені у цей період, частково входять у змінну собівартості продукції. Для підвищення точності адитивної моделі непогано мати точну оцінку частки витрат із виходу на зовнішній ринок, яка припадає на конкретний контакт. Але це не є простим завданням. Б. Дас, М. Робертс та Дж. Тайбот вирішують завдання моделювання вартості входу на ринок за допомогою оціночної функції, побудованої за допомогою оригінального методу, розробленого із використанням методології байєсівської ймовірності, методу Монте-Карло та ланцюгів Маркова [8]. Я. Вілкінсон для аналогічного дослідницького завдання використав апарат логіт-регресій та процедуру Хекмана, розглядаючи вплив випадкових факторів; задовільних оцінок стандартної похибки моделі він не отримав [9].

Простішим є застосування методів рознесення усереднених витрат виходу на зовнішній ринок за роками та урахування їх у адитивних формулах економічного ефекту. Це можливо за умови використання механізму фінансового планування (бюджетування) експортного проекту, що передбачає складання кошторису проекту.

Розглядаючи проблему комплексної оцінки ефективності експортних та імпортних операцій промислового підприємства, слід враховувати дві обставини.

По-перше, за усієї громіздкості, притаманної адитивним моделям розрахунку економічного ефекту експортних та імпортних операцій, можна помітити, що на отримуваний результат впливають декілька провідних факторів або груп факторів.

За значущістю – впливом на результат ці фактори (групи факторів) пропонується ранжувати так:

- 1) фактори ринкового ціноутворення;
- 2) фактори виробничої собівартості;
- 3) курсова динаміка;
- 4) кредитний вплив;
- 5) фактори податкової та регуляторної політики;
- 6) фактори трансакційних витрат.

Перелічені фактори за механізмом впливу на фінансову результативність операцій можуть бути розділені на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх належать фактори виробничої собівартості та, частково, фактор трансакційних витрат; до зовнішніх – фактори ринкового ціноутворення,

курсової динаміки, кредитного впливу, податкової та регуляторної політики, частково, фактор трансакційних витрат. Як бачимо, можливість впливати на фактор ефективності експортних та імпорتنих операцій з боку підприємства різняться. Підприємство може розглядати такі фактори як систематичні ризики та відповідно реагувати на їх динаміку, мінімізуючи їх можливий негативний вплив; наприклад, у випадку зовнішньоторговельних операцій, використовуючи набір традиційних (банківська гарантія, акредитив, вексель) та нетрадиційних (ф'ючерс, опціон, форвард, своп) фінансових інструментів управління (хеджування) ризиками. Тобто підприємство повинно задіювати стратегію мінімізування ризиків [10].

По-друге, врахування потребує особливості, яка за умов сучасної української економіки властива, зокрема, й діяльності підприємств парфумерно-косметичного комплексу: тісна пов'язаність експортних та імпорتنих операцій у виробничій діяльності підприємства. У макроекономічному масштабі за даними міжгалузевого балансу України за 2010 р. у складі матеріальних витрат хімічної та нафтохімічної промисловості питома вага прямого імпорту становила 76 %; питома вага експорту до валового випуску галузі 51 % [11]. На жаль, детальнішу класифікацію галузей Державний комітет статистики не надає, що не дозволяє виокремити парфумерно-косметичний комплекс у загальному складі галузі, відокремивши його від галузей, які мають певні джерела сировини вітчизняного походження, наприклад, від коксохімії. Проте наявні дані вказують, що вітчизняні виробництва складних хімічних компонентів для парфумерно-косметичного комплексу практично відсутні або непомітні на ринку.

Подібна тенденція пов'язаності експортних та імпорتنих операцій в умовах сучасного світового господарства не є особливістю України. Як зазначено вище, вона привернула увагу дослідників [12; 13]. Як бачимо із даних макроекономічної статистики, відзначена у дослідженні Д. Арістеї, Д. Кастеллані та Ф. Чіари тенденція щодо порівняно більшої залученості фірм регіону Східної Європи в імпорتنі операції та ролі використання імпортованих матеріалів як стимулу експортувати з великим ступенем імовірності притаманна і хімічній та нафтохімічній галузі України.

Висновки. Отже, поряд із адитивними моделями прямого розрахунку економічного ефекту експортно-імпорتنих операцій необхідні достатньо прості, надійні й ефективні методики оцінки ефективності операцій з експорту та імпорту. Вони повинні враховувати: 1) складний імовірнісний характер взаємодії чинників, що її визначають; 2) комплексну пов'язаність операцій з експорту та імпорту у виробничій діяльності вітчизняних підприємств; 3) слугувати засобом оцінки системної ефективності діяльності підприємства; 4) враховувати специфіку діяльності вітчизняних підприємств.

Перспективи подальших досліджень. Треба пам'ятати, що єдиного рецепту успіху діяльності для всіх підприємств не існує [14, с. 43]. Тому вважаємо, що неможливо створити єдиний узагальнювальний коефіцієнт, який би дозволяв однозначно оцінювати, порівнювати та позиціонувати підприємства, що здійснюють експортні та імпорتنі операції. Поряд із загальноживаними показниками, які можна застосовувати щодо аналізу ефективності експортно-імпорتنих операцій, – внутрішня норма рентабельності, період повернення інвестицій (під час розгляду комплексу угод із експорту (імпорту) як експортного (імпортного) проекту, до таких показників слід зарахувати показник відносних умов зовнішньоторговельних операцій та показник участі експорту в створенні ефекту масштабу.

1. Стровский Л. Е. Внешний рынок и предприятие / Л. Е. Стровский – М.: Финансы и статистика, 1993. – 157 с. 2. Стровский Л. Е. Внешнеэкономическая деятельность предприятия: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по экономическим специальностям / Л. Е. Стровский, С. К. Казанцев, А. Б. Неткачев; под ред. Л. Е. Стровского. –

5-е изд., перераб. и доп. изд. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010. – 503 с. 3. Крамарева О. М. Оцінка ефективності експорту та імпорту машин і обладнання вітчизняними підприємствами: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / О. М. Крамарева; Харк. нац. екон. ун-т. – Харків, 2005. – 21 с. 4. Крамарева О. М. Определение доходов экспортера машин в расчетах эффективности экспортных операций / О. М. Крамарева // Матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. “Наука і освіта 2005”. – Т. 72. Зовнішньоекономічна діяльність. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 33–35. 5. Крамарева О. М. Эффективность импорта в условиях рыночной трансформации экономики Украины / О. М. Крамарева // Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. “Розвиток економіки в трансформаційний період: глобальний та національний аспекти”. – Т. 1. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. – С. 71–72. 6. Орлов П. А. Научно-методический подход к оцениванию экономического эффекта от экспорта энергосберегающих машин и оборудования с учётом повышения точности определения затрат на их производство и сбыт / П. А. Орлов, А. Ю. Орлова // Социальная экономика. – 2013. – № 1. – С. 123–129. 7. Котик Л. Є. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких структур: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.02 / Л. Є. Котик; НАН України. Ін-т регіон. дослідж. – Львів, 1999. – 19 с. 8. Das S. Market entry costs, producer heterogeneity, and export dynamics / S. Das, M. J. Roberts and J. R. Tybout // *Econometrica*. – 2007. – Т. 75, № 3 (May). – P. 837–873. 9. Wilkinson I. F. A contingency model of export entry mode performance: The role of production and transaction costs / I. F. Wilkinson and V. Nguyen // *Australasian Marketing Journal*. – 2003. – Т. 11, № 3. – P. 44–60. 10. Іващенко О. А. Фінансово-інституційні інструменти управління ризиками у зовнішньоекономічній діяльності: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01 / О. А. Іващенко; Укр. акад. зовн. торгівлі. – К., 2006. – 21 с. 11. Таблиці витрати-випуск України за 2010 рік в основних цінах: Статистичний збірник; Державна служба статистики України. – К.: Державна служба статистики України; Держаналітінформ, 2012. – 57 с. 12. Aristei D. Firms' exporting and importing activities: is there a two-way relationship? / D. Aristei, D. Castellani and C. Franco // *Review of World Economics / Weltwirtschaftliches Archiv*. – 2013. – Т. 149. – № 1, Special Issue: Micro-econometric studies of international firm activities and firm performance. – P. 55–84. 13. Chryssochoidis G. Attainment of competitive advantage by the exporter–importer dyad: The role of export offering and import objectives / G. Chryssochoidis and V. Theoharakis // *Journal of Business Research*. – 2004. – Т. 57. – № 4. – P. 329–337. 14. Коломієць І. Ф. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства в процесі його інтернаціоналізації: монографія / І. Ф. Коломієць; Інститут регіональних досліджень НАН України. – Львів: Б. в., 2004. – 247 с.